

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-yil 1-son

VOLUME 5 / ISSUE 1 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.1.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Jurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas’ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Sh. Jahonov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev, K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov, M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri, Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Tasdiqnom

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 17.02.2024-yilda bosmaxonaga topshirildi.
Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog‘i: 15,8
Adadi: 100. Buyurtma: № 52.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri, Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

MAS’UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

TAHRIR HAY’ATI A’ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori (Boston, AQSh)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

УЧРЕДИТЕЛЬ: **ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция» – «Yurisprudensiya» – «Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Ш. Жахонов, Е. Ярмолик, Э. Мустафаев,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов,
М. Шарифова, Ш. Бекназарова

Корректор:
С. Расулова

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz
E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Свидетельство
от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
17.02.2024.

Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 15,8. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 52.

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей школы судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент, Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам, доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Sh. Jakhonov, Y. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Certificate

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 17.02.2024.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 15,8.

Units: 100. Order: № 52.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgokh street, 37.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

A. Khoshimxonov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Axmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

X. Xayitov – Professor of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

S. Xolboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Raxmonkulova – Associate Professor of the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne'matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 8 **AXMEDSHAYEVA MAVLYUDA AXATOVNA**
Yurislingvistika va normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini lingvistik ekspertizadan o'tkazish:
ayrim nazariy-huquqiy masalalar
- 17 **SODIKOV AKMAL SHAVKAT O'G'LI**
Norma ijodkorligini axborot bilan ta'minlash: huquqiy munosabat va vositalar tahlili

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 30 **ISANOV XOLMUROD RUZIYEVICH**
Sun'iy intellekt tizimlari oshiqcha xavf manbayi sifatida: fors-major holati

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 38 **JUMANAZAROVA MARJONA BOTIR QIZI**
Oxirgi zarurat holatida yetkazilishiga yo'l qo'yilgan zararining chegarasini aniqlash muammolari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

- 51 **XUDAYBERGENOV BAXRAM KUANISHBAEVICH, HABIBULLAYEV DALERBEK BAXTIYOR O'G'LI**
Shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish: xorij tajribasi
- 63 **BARAKAYEV LAZIZJON OTAQULOVICH**
Iqtisodiy ekspertizalarni tayinlash va o'tkazish bilan bog'liq muammolar tahlili
- 75 **MAMADALIYEV O'TKIR ABDUG'AFFAROVICH**
Jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayyorlash bosqichida protsessual xatolarni bartaraf qilish imkoniyatlari

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

- 86 **KUDRATOV MANUCHEHR, NOROV ILXOM IBROXIMOVICH**
Markaziy Osiyoning ayrim davlatlarida korrupsiyaga qarshi choralar: qiyosiy tahlil
- 95 **MELIYEV XUDOYOR XURRAMOVICH**
Korrupsiyaning oldini olishda ma'lumotlarning taqsimlangan reyestri (blokcheyn) texnologiyasi ahamiyati
- 102 **SAFAROV TEMUR UKTAMOVICH**
Davlat organlarida korrupsiyani aralash idoraviy nazorat qilish

12.00.15 – KRIMINOLOGIYA

- 114 **KASIMOV NODIRJON SODIKJONOVICH**
Qasddan odam o'ldirish jinoyatining viktimologik oldini olishda ayrim xorijiy davlatlar tajribasi tahlili

13.00.02 – TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI (SOHALAR BO'YICHA)

- 121 **GULYAMOVA GULNORA YAKUBOVNA**
Yuridik terminologiyada leksik qatlamlarning qaror topishi
- 129 **ZIYAMUXAMEDOVA SHAHNOZA TOLKUNOVNA**
O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasida qo'llangan *-lan, -lash, -lat, -lantir, -lashtir* affikslerini yuridik ta'limda o'rganish bo'yicha mulohazalar

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

- 8 **АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА**
Юрислингвистика и проведение лингвистической экспертизы проектов нормативно-правовых актов: некоторые теоретико-правовые вопросы
- 17 **СОДИКОВ АКМАЛ ШАВКАТ УГЛИ**
Информационное обеспечение нормотворчества: анализ правовых отношений и средств

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

- 30 **ИСАНОВ ХОЛМУРОД РУЗИЕВИЧ**
Системы искусственного интеллекта как источник повышенной опасности: форс-мажорные обстоятельства

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

- 38 **ЖУМАНАЗАРОВА МАРЖОНА БОТИР КИЗИ**
Проблемы определения пределов допустимого вреда в состоянии крайней необходимости

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

- 51 **ХУДАЙБЕРГЕНОВ БАХРАМ КУАНЫШБАЕВИЧ, ХАБИБУЛЛАЕВ ДАЛЕРБЕК БАХТИЁР УГЛИ**
Расследование преступлений, связанных с захватом заложников: зарубежный опыт
- 51 **БАРАКАЕВ ЛАЗИЗЖОН ОТАКУЛОВИЧ**
Анализ проблем назначения и проведения экономических экспертиз
- 75 **МАМАДАЛИЕВ УТКИР АБДУГАФАРОВИЧ**
Возможности устранения процессуальных ошибок на этапе подготовки уголовного дела к судебному разбирательству

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

- 86 **КУДРАТОВ МАНУЧЕХР, НОРОВ ИЛЬХОМ ИБРОХИМОВИЧ**
Антикоррупционные меры в ряде стран Центральной Азии: сравнительный анализ
- 95 **МЕЛИЕВ ХУДОЁР ХУРРАМОВИЧ**
Значение технологии распределённого реестра данных (блокчейна) в предотвращении коррупции
- 102 **САФАРОВ ТЕМУР УКТАМОВИЧ**
Смешанный ведомственный контроль коррупции в государственных органах

12.00.15 – КРИМИНОЛОГИЯ

- 114 **КАСИМОВ НОДИРЖОН СОДИКЖОНОВИЧ**
Анализ опыта некоторых зарубежных стран в виктимологической профилактике преступлений умышленного убийства

13.00.02 – ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ (ПО ОТРАСЛЯМ)

- 121 **ГУЛЯМОВА ГУЛЬНОРА ЯКУБОВНА**
Создание лексических пластов в юридической терминологии
- 129 **ЗИЯМУХАМЕДОВА ШАХНОЗА ТОЛКУНОВНА**
Размышления об изучении аффиксов *-lan*, *-lash*, *-lat*, *-lantir*, *-lashtir* в юридическом образовании на примере новой Конституции Узбекистана

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 8 **AKHMEDSHAEVA MAVLYUDA AKHATOVNA**
Legal linguistics and linguistic expertise of draft normative legal documents: some theoretical and legal issues
- 17 **SODIKOV AKMAL SHAVKAT UGLI**
Informational support for rulemaking: analysis of legal relations and means

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 30 **ISANOV KHOLMUROD RUZIYEVICH**
Artificial intelligence systems as a source of excessive risk: force majeure situation

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

- 38 **JUMANAZAROVA MARJONA BOTIR KIZI**
Problems of determining the limits of damage permitted in the case of extreme necessity

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

- 51 **KHUDAYBERGENOV BAKHRAM KUANISHBAEVICH, HABIBULLAYEV DALERBEK BAKHTIYOR UGLI**
Investigation of crimes related to hostage-taking: foreign experience
- 63 **BARAKAEV LAZIZJON OTAKULOVICH**
Analysis of problems related to appointment and conduct of economic expertise
- 75 **MAMADALIEV UTKIR ABDUGAFFAROVICH**
Opportunities for eliminating procedural errors during the preparatory stage of criminal case trials

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

- 86 **KUDRATOV MANUCHEHR, NOROV ILKHOM IBROKHIMOVICH**
Anti-corruption measures in several Central Asian countries: comparative analysis
- 95 **MELIEV KHUDOYOR KHURRAMOVICH**
The significance of distributed data register (blockchain) technology in preventing corruption
- 102 **SAFAROV TEMUR UKTAMOVICH**
Mixed departmental control of corruption in state bodies

12.00.15 – CRIMINOLOGY

- 114 **KASIMOV NODIRJON SODIKJONOVICH**
Analysis of the experience of some foreign countries in victimological prevention of predmitted killing

13.00.02 – THEORY AND METHODOLOGY OF EDUCATION AND UPBRINGING (BY FIELDS)

- 121 **GULYAMOVA GULNORA YAKUBOVNA**
Creation of lexical layers in legal terminology
- 129 **ZIYAMUKHAMEDOVA SHAHNOZA TOLKUNOVNA**
Considerations on the study of the affixes *-lan*, *-lash*, *-lat*, *-lantir*, *-lashtir* used in the new Constitution of Uzbekistan in legal education

Kelib tushgan / Получено / Received: 14.11.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 03.02.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 17.02.2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.1./VINX6590

UDC: 347:004.8(045)(575.1)

SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARI OSHIQCHA XAVF MANBAYI SIFATIDA: FORS-MAJOR HOLATI

Isanov Xolmurod Ruziyevich,
Toshkent davlat agrar universiteti
Huquqshunoslik kafedrası dotsenti,
yuridik fanlar doktori
ORCID: 0009-0003-2313-4730
e-mail: isanov59x@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada oshiqcha xavf manbayı bo'lgan sun'iy intellekt tizimlarida yuzaga keladigan fors-major holatining fuqarolik-huquqiy xususiyatlari ilmiy tahlil qilingan. Jumladan, fors-major holati tushunchasi, huquqiy munosabatlarning ishtirokchilari xohish-irodasi va xatti-harakatlariga bog'liq bo'lmagan oldindan bashorat qilish, muayyan sharoitlar oqibatining oldini olish yoki bartaraf etish mumkin bo'lmagan favqulodda va muqarrar hodisa natijasida majburiyatlarning buzilishi hamda aybsiz zarar yetkazilishiga olib kelgan holatlar muhokama qilingan. Xususan, sun'iy intellekt tizimlari bilan insonlar o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanib borayotganligi ba'zan mazkur tizimlarning insonga zarar yetkazishi va bunday zararlar turli-tuman tasodifiy hodisalar yoki sun'iy intellekt tizimlarida vujudga keladigan texnologik nosozliklar, dasturiy xatolar tufayli yuzaga kelishi tahlil qilingan. Shu bilan birga, huquqshunos olimlar va amaliyotchilarning sun'iy intellekt tizimlari huquqiy maqomi to'g'risida bildirgan fikrlari o'rganilgan. Sun'iy intellekt tizimlari jarayonlari ustidan amalga oshiriladigan nazoratning mutlaq emasligi va mazkur tizimlarda yuzaga keladigan texnologik nosozliklar, dasturiy xatolar yoki to'satdan sodir bo'lgan tasodiflar tufayli insonlarga yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni belgilashda fors-major holatining fuqarolik-huquqiy xususiyatlari ochib berilgan. Maqolada, shuningdek, fors-major holatida sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni istisno etishning asoslari bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt tizimlari, oshiqcha xavf manbayı, fors-major holati, texnologik nosozlik xatolari, dasturiy xatolar, sun'iy intellekt tizimlari egasi, zarar yetkazgan shaxs, fuqarolik-huquqiy javobgarlik, javobgarlikni istisno etish asosi

СИСТЕМЫ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА КАК ИСТОЧНИК ПОВЫШЕННОЙ ОПАСНОСТИ: ФОРС-МАЖОРНЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА

Исанов Холмурод Рузиевич,
доктор юридических наук, доцент кафедры «Правоведение»
Ташкентского государственного аграрного университета

Аннотация. В данной статье проведён научный анализ гражданско-правовых характеристик форс-мажорных обстоятельств, возникающих в системах искусственного интеллекта, являющихся источником повышенной опасности. Рассмотрены понятие

форс-мажорных обстоятельств, при которых нарушение обязательств и причинение вреда происходит без вины, вследствие чрезвычайного и неизбежного события, не зависящего от воли и действий участников правоотношений, которое невозможно было предвидеть, предотвратить или устранить при определённых условиях. Особое внимание уделено развитию взаимодействия между системами искусственного интеллекта и человеком, что иногда приводит к причинению вреда человеку. В статье анализируются различные случайные события, технологические сбои и программные ошибки, возникающие в системах искусственного интеллекта, которые могут становиться причинами такого вреда. Также рассматриваются мнения учёных-правоведов и практиков о правовом статусе систем искусственного интеллекта. Показано, что контроль над процессами, протекающими в системах искусственного интеллекта, не является абсолютным. Выявлены гражданско-правовые особенности форс-мажора при определении ответственности за вред, причинённый человеку вследствие технологических сбоев, программных ошибок или случайных непредвиденных событий, происходящих в таких системах. Кроме того, в статье предложены основания для освобождения от ответственности за вред, причинённый системами искусственного интеллекта в условиях форс-мажорных обстоятельств.

Ключевые слова: системы искусственного интеллекта, источник повышенной опасности, форс-мажорные обстоятельства, технологические сбои, программные ошибки, владелец системы искусственного интеллекта, причинитель вреда, гражданско-правовая ответственность, основания освобождения от ответственности

ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS AS A SOURCE OF EXCESSIVE RISK: FORCE MAJEURE SITUATION

Isanov Kholmurod Ruziyevich,

Associate Professor of the Department of Jurisprudence,
Tashkent State Agrarian University,
Doctor of Science in Law

Abstract. This article scientifically analyzes the civil law features of force majeure arising in artificial intelligence systems, which are a source of increased danger. The concept of force majeure, circumstances that do not depend on the will and actions of the participants in the legal relationship and lead to the breach of obligations and unlawful damage as a result of an extraordinary and inevitable event, the consequences of which cannot be prevented or eliminated under certain circumstances, is also discussed. In particular, the development of relations between artificial intelligence systems and humans has been analyzed; sometimes these systems cause harm to humans, and such losses occur due to various random events or technological failures, software errors that occur in artificial intelligence systems. At the same time, the opinions of legal scholars and practitioners on the legal status of artificial intelligence systems were analyzed. The non-absolute control over the processes of artificial intelligence systems and the civil-legal features of force majeure in determining responsibility for damage caused to people due to technological failures, software errors, or sudden accidents occurring in these systems are revealed. The article also developed proposals on the grounds for excluding liability for damage caused by artificial intelligence systems in the event of force majeure.

Keywords: artificial intelligence systems, source of increased risk, force majeure, technological malfunction, software errors, owner of an artificial intelligence system, person who caused damage, civil liability, grounds for excluding liability

Kirish

Sun'iy intellekt texnologiyalarining iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada keng qo'llanishi insonlar uchun ulkan imkoniyatlarni yaratib berish bilan bir qatorda, o'z navbatida, ayrim muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Bularni bevosita sun'iy intellekt tizimlarining o'ziga xos xususiyatlarga egaligi, ya'ni texnologiyalarning keyingi rivojlanishi bilan mazkur tizimlarning yanada kuchliroq va murakkabroq bo'lib borishi natijasida o'z-o'zini o'rganish, avtonom, aqlli harakat qilishga, hatto mustaqil ravishda qarorlar qabul qilishga qodir bo'lishi bilan izohlash mumkin. Xususan, bugungi kunda sun'iy intellekt tizimlarining huquqiy maqomi masalasi nihoyatda munozarali bo'lib, bu ular tomonidan favqulodda holatlarda yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni belgilashda fors-major holatining fuqarolik-huquqiy xususiyatlarini ilmiy-nazariy tadqiq etishni taqozo etadi.

Tadqiqotning dolzarbligi

Butun dunyoda, jumladan, anglo-sakson, roman-german va islom huquqi tizimi mamlakatlarida fors-major holati ham ilmiy kategoriya, ham qonunchilik segmenti, ham sud amaliyoti kategoriyasi sifatida mavjud bo'lib, u barcha mamlakatlarda kutilmagan vaziyatlar taqozosiga ko'ra mushkul ahvolga tushib qolgan subyektlarni adolat hamda insof asosida himoya qilish funksiyasini muvaffaqiyatli bajarib kelmoqda. Shu bilan birga, huquqni qo'llash amaliyotida sun'iy intellekt tizimlari tomonidan favqulodda holatlarda yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni belgilashda, fors-major holatining mavjudligini aniqlash va uni javobgarlikni istisno etishning asosi sifatida qo'llash bo'yicha turlicha yondashuvlar mavjud.

Respublikamizda davlat va jamiyat boshqaruvi, iqtisodiyot, sanoat, ijtimoiy himoya, ta'lim, tibbiyot, bandlik, qishloq xo'jaligi, mudofaa, xavfsizlik, turizm va boshqa sohalarda zamonaviy axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan tobora kengroq foydalanilmoqda. Jumladan, ushbu maqsad-

larda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-358-sonli qarori 1-ilovasi ga ko'ra, "sun'iy intellekt – insonning bilim va ko'nikmalariga taqlid qilish imkonini beruvchi (shu jumladan, mustaqil ravishda o'rganish va yechimlarni izlash) hamda aniq vazifalarni bajarishda inson aqliy faoliyati natijalari bilan taqqoslanadigan natijalarni olish imkonini beradigan texnologik yechimlar majmui" ekanligi ta'kidlangan hamda sun'iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy bazani xalqaro tajriba asosida ishlab chiqish va milliy qonunchilikni takomillashtirish nazarda tutilgan.

Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalarining yanada murakkablashib borayotganligi sun'iy intellekt tizimlari tomonidan boshqariladigan jarayonlarga insonning har qanday aralashuvini kuzatish yoki ko'rishni deyarli imkonsiz qilmoqda. Sun'iy intellekt texnologiyalari qanchalik murakkab va mustaqil bo'lsa, ushbu tizim harakatlarining oqibatlarini insonlarga bog'lash shunchalik murakkab bo'ladi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt tizimlarida ayrim obyektiv ta'sirlarning mavjudligi, ularning tevarak-atrofdagilar uchun xavfsizligini to'liq ta'minlash imkoniyatlari cheklanganligi ularning oshiqcha xavf manbai ekanligini ko'rsatmoqda. Masalan, sun'iy intellekt boshqarayotgan "avtonom avtomobil" ishtirokidagi yo'l-transport hodisasi yuz berganda, ushbu hodisaning (obyektiv va subyektiv) sabablarini aniqlash va aybdorlik masalasini adolatli hal etish, jumladan, avtomobil egasi yoki uni ishlab chiqaruvchi kompaniya yoxud yo'l harakati qoidalarini buzgan piyoda, yoxud uchinchi shaxslarning yetkazilgan zarar uchun javobgarligini aniq belgilab berish muhim hisoblanadi. Jumladan, "avtonom avtomobil" ishtirokidagi yo'l-transport hodisasi favqulodda holatlarda yuz berganda sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni bel-

gilashda fors-major holatining mavjudligini aniqlash yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, M.P. Redinning fikricha, “oshiqcha xavf manbayidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlik yuridik shaxslar va fuqarolarning ilmiy-texnika taraqqiyoti yutuqlaridan foydalanishda kelib chiqqan salbiy oqibatlar uchun to’lovidir” [1]. Bundan ko’rinadiki, oshiqcha xavf manbayi sifatida sun’iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni belgilashda fors-major holatining mavjud yoki mavjud emasligini aniqlash bilan birga, uni javobgarlikni istisno etishning asosi sifatida to’g’ri qo’llash ham nihoyatda muhim.

Mamlakatimiz milliy huquq doktrinasida, jumladan, sivilistika nazariyasida ham sun’iy intellekt tizimlarida fors-major holatining huquqiy tabiati tadqiq etilmagan, shuningdek, huquqni qo’llash amaliyotida fors-major holatiga nisbatan yagona yondashuvlar shakllanmagan. Bizning fikrimizcha, mamlakatimizning yaqin kelajakdagi taraqqiyoti ko’p jihatdan sun’iy intellekt tizimlari bilan bog’liq munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy mexanizmlarning samaradorligiga bog’liq. Ko’rsatib o’tilganlar fors-major holatiga oid huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish bilan bog’liq ilmiy-nazariy va amaliy muammolar dolzarbligi hamda mazkur muammolarni hal etishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar, tavsiyalar ishlab chiqish zarurati borligidan dalolat beradi. Ushbu tadqiqot ishi bunday vazifani bajarishda muayyan darajada xizmat qiladi.

Material va metodlar

Tadqiqotda huquqshunos olimlarning sun’iy intellekt tizimlari, ularning huquqiy maqomi, javobgarligi to’g’risidagi ilmiy-nazariy qarashlari va Yevropa ittifoqi qonunchilik normalaridan foydalanildi hamda qiyosiy-huquqiy, mantiqiy-yuridik va tizimli tahlil, sintez, umumlashtirish metodlari qo’llandi.

Tadqiqot natijalari

Sun’iy intellekt tizimlariga oid ilmiy adabiyotlarda “sun’iy intellekt tizimlari rivojlanib borishi bilan birga, kelajakda jamiyatni

boshqarishda inson ishtiroki har doim ustun bo’lishi kerakligi va har qanday yakuniy qarorni qabul qilish insonning o’zida qolishi kerak”ligi ta’kidlanadi [2]. Ayrim tadqiqotchilar esa sun’iy intellekt tizimlarining huquqiy maqomi ularning maqsadi va imkoniyatlaridan kelib chiqib belgilanishi kerak, deya ta’kidlaydilar. Jumladan, P.N. Biryukovning ta’kidlashicha, “yaqin-yaqin vaqtlargacha mashinaning harakatlari uchun javobgarlikni belgilash masalasi aniq va bir tomonlama hal qilingan. Har qanday mashina boshqaruvchining qo’lidagi asbobga o’xshaydi va shundan kelib chiqib, agar to’g’ridan to’g’ri sun’iy intellekt to’g’risida gapiradigan bo’lsak, sun’iy intellekt tushunchasiga vosita sifatida (*AI-as-tool*) qaraladi. Unga ko’ra, tizim o’z xohishirodasiga ega emas, qarorlarni insonlar qabul qiladi va shunga mos ravishda uning egasi yoki ishlab chiqaruvchi bunday tizim faoliyati natijalari uchun javobgardir” [3]. P.M. Morxatning fikricha, “sun’iy intellektning funksional maqsadi va imkoniyatlariga qarab, u inson vositasi sifatida yoki “elektron shaxs” maqomiga ega bo’lishi mumkin va ba’zi hollarda kelajakda to’liq yuridik shaxs maqomiga ega bo’lishi mumkin” [4]. Boshqa tadqiqotchilarning fikricha, “agar sun’iy intellektning yanada jadal rivojlanishi uni aqlli insonga o’xshash robot sifatida e’tirof etish mumkin bo’lgan darajaga ko’tarishga imkon beradigan bo’lsa, u holda albatta qonunchilikka tegishli o’zgartirishlar kiritish talab etiladi” [5].

Ba’zi olimlar “sun’iy intellekt tizimlarini suiiste’mol qilishga inson manipulyatsiyasining oldini olish uchun ularni intellektual mulk huquqi obyekt deb hisoblab, ularga alohida huquqiy maqom bermaslik”ni taklif qiladilar” [6]. Fikrimizcha, agar sun’iy intellekt intellektual mulk huquqi obyekt sifatida tan olinsa ham, yetkazilgan zarar uchun javobgar shaxs qat’iy ravishda aniq ko’zga tashlanib turmaydi. Boshqa tadqiqotlarda esa “sun’iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni ularning ishlab chiqaruvchilari yoki dasturiy ta’minotchilari

yoxud egasi hisoblanuvchi yuridik va jismoniy shaxs zimmasiga yuklash lozim”ligi ta’kidlanadi [7]. Shuningdek, “zarar yetkazish vaqtida sun’iy intellekt tizimlarini bevosita boshqargan shaxslar (operatorlar) yoki o’z-o’zini o’qitish tizimlarida tyutor vazifasini bajaruvchi shaxslar javobgar bo’lishi lozim”ligi to’g’risida fikrlar bildirilgan [8]. Bizning fikrimizcha, sun’iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni belgilashda har doim va har qanday vaziyatda ham bunday yondashuv to’g’ri bo’lavermaydi. Chunki sun’iy intellekt tizimlari faoliyatida yuz beradigan va eng muhimi, ularning harakatlariga bog’liq bo’lmagan, oldindan bashorat qilish, muayyan sharoitlarda oqibatlarining oldini olish yoki bartaraf etish mumkin bo’lmagan favqulodda va muqarrar hodisalar ham borki, bunday hodisalar natijasida aybsiz zarar yetkazilishi mumkin.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, sun’iy intellekt tizimlari bilan bog’liq munosabatlarni huquqiy tartibga solish muammolari, “yakuniy mahsulot” sifatida ularning yaratuvchisi hisoblangan ishlab chiqaruvchilar mas’uliyatini birinchi o’ringa qo’ymoqda. Zero, masalaning bunday qo’yilishi mavjud muammolarni, birinchi navbatda, sun’iy intellekt tizimlarining javobgarligini huquqiy tartibga solishdagi bo’shliqlar, jumladan, zarar yetkazilgani uchun javobgarlik masalasini to’g’ri va adolatli hal etishdan iborat.

Yevropa parlamenti tomonidan “Robot texnikasi to’g’risida fuqarolik huquqi normalari” bo’yicha 2017-yilda qabul qilingan rezolyutsiyada javobgarlikning boshqa turlariga qo’shimcha ravishda robotlarga “elektron shaxs” maxsus huquqiy maqomi berilishi taklif etilgan va mazkur hujjatda aniq qilib ko’rsatilmagan bo’lsa-da, lekin robotlarning yetkazilgan zarar uchun mustaqil ravishda javob bera olishi ko’rsatib o’tilgan [9]. Shuningdek, Yevropa parlamenti tomonidan “Sun’iy intellekt texnologiyasidan foydalanishda yuzaga keladigan fuqarolik javobgarligi” bo’yicha 2020-yilda qabul qilingan rezol-

yutsiyada aniq qilib sun’iy intellekt tizimlari yuridik shaxs maqomi va inson ongiga ega emasligi, aynan sun’iy intellekt inson yordamchisi sifatida ko’rsatilib, texnik jihatdan sun’iy intellekt tizimlari tomonidan boshqariladigan harakatlar va jarayonlar yetkazilgan zararining bevosita yoki bilvosita sababi bo’lishi mumkinligiga qaramay, tizimning ishlashiga qandaydir doimiy ravishda xalaqit beradigan shaxs mavjudligi ta’kidlangan [10]. Fikrimizcha, Yevropa parlamentining sun’iy intellekt tizimlari uchun yagona qoidalarini belgilovchi va Yevropa Ittifoqining ayrim qonun hujjatlariga o’zgartirishlar kirituvchi rezolyutsiyalari sun’iy intellekt tizimlaridan foydalanishni tartibga solishning huquqiy asoslarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega va shu bilan birga, ushbu hujjatlarni fuqarolarning huquq va erkinliklari himoya qilish, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni xavfsizlik va qonuniylik tamoyillari asosida tartibga solishning vositasi sifatida yanada takomillashtirish maqsadga muvofiq.

Ko’rinib turibdiki, sun’iy intellekt tizimlarining to’liq yoki qisman yuridik shaxs maqomiga ega emasligi (huquq va majburiyatlarga ega bo’la olmasligi va o’z harakatlari uchun javobgar ham bo’la olmasligi), ya’ni ular oshiqcha xavf manbayi sifatida yetkazilgan zarar uchun ularning egalari (ishlab chiqaruvchilar, operatorlar va boshqalar) javobgar bo’lishini talab etadi. Biroq qonun chiqaruvchi tomonidan sun’iy intellekt yoki sun’iy intellekt tizimlari oshiqcha xavf manbayi sifatida tan olingan holda uning tushunchasi mazmun-mohiyati ochib berilmagan. A.A. Antonovning fikricha, “qonun chiqaruvchi sun’iy intellektning oshiqcha xavf manbayi sifatida tushunchasi mazmunini bermaganligi huquqni qo’llash amaliyotiga salbiy ta’sir ko’rsatadi” [11]. Shuningdek, “oshiqcha xavf manbayi moddiy olam obyektlarini o’z ichiga olgani holda: a) ulardan foydalanish jarayonida doimiy nazoratni amalga oshirib bo’lmaydi; b) fuqarolarning jismoniy yoki texnik nuqsonlari bilan bog’liq ravishda

ularning shaxsiy va mulkiy huquqlariga zarar yetkazadi” [12]. A.A. Antonov fikrlariga to’liq qo’shilgan holda shuni ta’kidlash kerakki, sun’iy intellekt tizimlaridan foydalanish jarayonida nafaqat doimiy nazoratni, balki mutlaq nazoratni ham amalga oshirishning imkoni yo’q. Bu esa, o’z navbatida, ular tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni belgilashda ayrim muammolarni vujudga keltiradi. Bular bevosita yuqorida ko’rsatib o’tilgan sun’iy intellekt tomonidan boshqariladigan “avtonom avtomobil” ishtirokida sodir bo’lgan yo’l-transport hodisasi to’satdan va favqulodda yuz bergan hollarda, yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni belgilashda fors-major holati mavjudligi yoxud boshqa sabablar mavjudligini aniqlash bilan bog’liq. Shulardan kelib chiqib, oshiqcha xavf manbai sifatida sun’iy intellekt tizimlarida yuzaga kelgan fors-major holatlarining fuqarolik-huquqiy xususiyatlarini har tomonlama va chuqur o’rganish muhim hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Hozirgi zamon qonunchiligiga ko’ra, odatda qonunlar yoki shartnomalarda qoida tariqasida quyidagilar fors-major holatlari sifatida ko’rsatiladi:

1. Halokatli tabiat hodisalari, jumladan, suv toshqinlari, yong’inlar, zilzilalar, epidemiyalar, shuningdek, harbiy harakatlar, inqiloblar, ommaviy tartibsizlik, ish tashlashlar (zabastovkalar), terroristik harakatlar, texnogen ofatlar, xalqaro sanksiyalar, davlat organlari tomonidan normativ-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi natijasida majburiyatlarni bajarishning imkoniyatsizligi kabi holatlar.

2. Xalqaro amaliyotda ishlab chiqilgan fors-major holatlari bo’yicha hozirgi zamon yondashuvlariga ko’ra, fors-major holatlariga umumiy tartibda “e’lon qilingan yoki qilinmagan urushlar, fuqarolik urushi, tartibsizliklar va inqiloblar, qaroqchilik harakatlari va turli sabotajlar, tabiiy ofatlar, dovul, tornado, sunami, yong’inlar, suv toshqinlari, zilzilalar, qo’poruvchilik, portlashlar, yong’inlar, boykotlar, ish tashlashlar (zabastovkalar), loka-

utlar, korxonalarda ishni to’xtatish kabilar, shuningdek, hokimiyatlarning qonuniy yoki noqonuniy xatti-harakatlari kabilar” kiritilgan [13].

3. Umumiy qoidaga ko’ra, “fors-major holati – huquqiy munosabatlarning ishtirokchilari xohish-irodasi va xatti-harakatlariga bog’liq bo’lmagan va oldindan bashorat qilish, muayyan sharoitlar oqibatining oldini olish yoki bartaraf etish mumkin bo’lmagan favqulodda va muqarrar hodisa natijasida majburiyatlarning buzilishi va aybsiz zarar yetkazilishiga olib kelgan holat” [14].

4. Sun’iy intellekt tizimlarida qo’llanayotgan zamonaviy texnologiyalar va yuridik fanlar taraqqiyoti fors-major holatlari to’g’risidagi tasavvurlarni o’zgartirmoqda. Buni bevosita insonning tabiat hodisalarining oldini olish va ularga ta’sir o’tkazish imkoniyatlari kengayib borayotganligi, ya’ni halokatli tabiat yoki texnogen hodisalarning sodir bo’lishini oldindan prognoz qilish imkoniyatlari yaratilganligi va buning natijasida inson xohish-irodasiga bog’liq bo’lmaydigan hodisalar doirasi kamayib borayotganligi bilan izohlash mumkin. Odatda sun’iy intellekt tizimlari tomonidan boshqariladigan jarayonlar bevosita insonning jismoniy ishtirokisiz boshqarilishi sababli, yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni belgilashda fors-major holati mavjudligini tasdiqlash uchun asos bo’ladigan halokatli tabiat hodisalari bilan bir qatorda tizimda yuzaga keladigan ayrim texnologik nosozliklar, jumladan, dasturiy xatolar yoki boshqa texnik muammolar, agar bunday muvaffaqiyatsizliklar muqarrar bo’lsa va ularning paydo bo’lishi insonlarning xohish-irodasiga bog’liq bo’lmasa, fors-major holati sifatida qo’llanishi mumkin. Bunda sun’iy intellekt tizimlarida yuz bergan hodisani fors-major holati deb topish uchun uni oldindan ko’rishning imkoni bo’lmaganligi va yuzaga kelgan holat jarayonlarga bevosita ta’sir qilganligi isbotlanishi lozim. Ayniqsa, sun’iy intellekt tizimlari va insonlar o’rtasidagi munosabatlarning rivojlanib borayotgani bilan bir

paytda, baʼzan mazkur tizimlarning insonlarga moddiy zarar yetkazish xavfi saqlanib qolayotganligi va bunday zararlar turli-tuman tasodifiy hodisalar yoki sunʼiy intellekt tizimlarida vujudga kelgan texnologik nosozliklar, yaʼni dasturiy xatolar tufayli kelib chiqishi mumkinligini hisobga olsak, yetkazilgan zararni toʻliq qoplash masalasi, jumladan, uni zarar yetkazgan shaxs yoki jabrlangan shaxs yoxud uchinchi shaxslar tomonidan toʻlanishi adolatli hal etilishi kerak.

Fuqarolik huquqi nazariyasiga koʻra, “yetkazilgan har qanday zarar fuqarolik huquqbuzarligining tarkibiy elementi sifatida qabul qilingan holda zarar yetkazuvchi shaxs tomonidan toʻliq qoplanishi kerak” [15]. Ushbu nazariya Oʻzbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 985-moddasida oʻz aksini topgan boʻlib, unga koʻra, gʻayriqonuniy harakat (harakatsizlik) tufayli fuqaroning shaxsiga yoki mol-mulkiga yetkazilgan zarar, shuningdek, yuridik shaxsga yetkazilgan zarar, shu jumladan, boy berilgan foyda zararni yetkazgan shaxs tomonidan toʻliq hajmda qoplanishi lozim. Qonun hujjatlarida yoki shartnomada jabrlanuvchilarga zararni toʻlashdan tashqari tovon toʻlash majburiyati belgilab qoʻyilishi mumkin. Zarar yetkazgan shaxs, agar zarar oʻz aybi bilan yetkazilmaganini isbotlasa, zararni toʻlashdan ozod qilinadi. Qonunda zarar yetkazgan shaxsning aybi boʻlmagan taqdirda ham zararni toʻlash nazarda tutilishi mumkin. Qonuniy harakatlar tufayli yetkazilgan zarar qonunda nazarda tutilgan hollarda toʻlanishi lozim. Agar zarar jabrlanuvchining iltimosi yoki roziligi bilan yetkazilgan boʻlsa, zarar yetkazgan shaxsning harakatlari esa jamiyatning axloqiy tamoyillarini buzmasa, zararni toʻlash rad etilishi mumkin.

Xulosalar

Hozirda turli amallarni bajarishga moʻljallangan sunʼiy intellekt tizimlari yaratilayotgan boʻlishiga qaramasdan, ularning oshiqcha xavf manbayi ekanligi va mazkur tizimlar jarayoni ustidan amalga oshiriladi-

gan nazoratning mutlaq emasligi, shuningdek, ushbu tizimda yuzaga kelishi mumkin boʻlgan texnologik nosozliklar, dasturiy xatolar yoki favqulodda vujudga kelgan tasodif hodisalar tufayli insonlarga zarar yetkazilishi xavfi saqlanib qolayotganligidan kelib chiqqan holda sunʼiy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni belgilashda, uni istisno etishning asosi sifatida fors-major holatining quyidagi fuqarolik-huquqiy xususiyatlari eʼtiborga olinishi lozim. Jumladan:

birinchidan, sunʼiy intellekt tizimlari yetkazgan zararni, agar zarar yengib boʻlmaydigan kuch (fors-major holati) yoki jabrlanuvchining qasddan qilgan harakatlari oqibatida yuzaga kelganligini mazkur tizim egalari (ishlab chiqaruvchilar, operatorlar va boshqalar) isbotlay olmasalar, toʻlashlari shart yoki ushbu zararni toʻlash majburiyati sunʼiy intellekt tizimlariga boshqa har qanday qonuniy asosda egalik qiluvchi shaxslarga yuklatiladi;

ikkinchidan, sunʼiy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar, agar yengib boʻlmaydigan kuch (fors-major holati) yoki jabrlanuvchining qasddan qilgan harakatlardan tashqari har qanday holatda kelib chiqqan boʻlsa, unda aybning boʻlishi talab etilmaydi, yaʼni oshiqcha xavf manbayi sifatida sunʼiy intellekt tizimlarining aybi boʻlmagan hollarda, jumladan, tasodifan yetkazilgan zarar uchun ham ular javobgar boʻladi;

uchinchidan, sunʼiy intellekt tizimlarining javobgarlik chegarasi fors-major holatini yuzaga keltirgan kuch doirasi chegarasigacha borishi va shu sababli ular tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlik oshirilgan javobgarlik ekanligi hisobga olinadi;

toʻrtinchidan, agar sunʼiy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar holatini fors-major holati ekanligi toʻgʻrisida yetarli asoslar mavjud boʻlsa, uni tasdiqlash boʻyicha toʻplangan dalillar sudga taqdim etilishi va manfaatdor shaxs tomonidan fors-major holati deb topish toʻgʻrisida talab qoʻyiladi;

bashinchidan, agar sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar faqat jabrlanuvchining qasddan qilgan harakatlari yoki yengib bo'lmaydigan kuch (fors-major hola-

ti) tufayli kelib chiqqan bo'lsa, ushbu holatlar sun'iy intellekt tizimi egalari javobgarligini istisno etishning asosi sifatida qabul qilinishi lozim.

REFERENCES

1. Redin M.P. Ponyatiye istochnika povyshennoy opasnosti i pravovaya priroda (sushchnost') obyazatel'stva iz prichineniya vreda yego deystviyem [The concept of a source of increased danger and the legal nature (essence) of the obligation from causing harm by its action]. *Russian justice*, 2008, vol. 2, p. 26.
2. Fedorina A.A. K voprosu o pravovom statusе robototekhniki i iskusstvennogo intellekta [On the Legal Status of Robotics and Artificial Intelligence]. *Business and Law*, 2018, vol. 4, pp. 3–8.
3. Biryukov P.N. Otvetstvennost' za vred, prichinennyi tekhnologiyami s iskusstvennym intellektom: podkhod Yevropeiskogo soyuza [Liability for harm caused by artificial intelligence technologies: the European Union approach]. Available at: <https://science.vvsu.ru/files/C123CF05-2D67-41EA-91EA-F52066C0EA28.pdf>
4. Morkhat P.M. Pravosub'yektnost' iskusstvennogo intellekta v sfere prava intellektual'noy sobstvennosti: grazhdansko-pravovyye problemy [Legal personality of artificial intelligence in the field of intellectual property law: civil law issues]. Moscow, 2019.
5. Čerka P., Grigienė J., Širbikytė G. Liability for Damages Caused by Artificial Intelligence. *Computer Law and Security Review*, 2015, vol. 31, iss. 3, pp. 376–389.
6. Chesterman S. Artificial intelligence and the limits of legal personality. *International and comparative law quarterly*, 2020, vol. 69/4, p. 819.
7. Mel'nichuk M.A., Chentsova D.V. Grazhdansko-pravovaya otvetstvennost' iskusstvennogo intellekta [Civil liability of artificial intelligence]. *Law and Right*, 2020, vol. 6, pp. 66–67.
8. Iriskina Y.N., Belyakov K.O. Pravovyye aspekty grazhdansko-pravovoy otvetstvennosti za prichineniye vreda deystviyami Robota kak kvazisub'yekta grazhdansko-pravovyx otnosheniy [Legal aspects of civil liability for harm caused by the actions of a Robot as a quasi-subject of civil law relations]. *Humanitarian Informatics*, 2016, vol. 10, pp. 63–72.
9. Normy grazhdanskogo prava o robototekhnike [Civil Law Rules on Robotics]. Available at: <https://robotrends.ru/pub/1725/normy-grazhdanskogo-prava-o-robototekhnike-i-hartiya-robototekhniki>
10. European Parliament resolution of 20 October 2020 with recommendations to the Commission on a civil liability regime for artificial intelligence. Available at: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0276_EN.html
11. Antonov A.A. Artificial intelligence as a source of increased danger. *Lawyer*, 2020, vol. 7, p. 70.
12. Autonomous and subordinate artificial intelligence. Available at: <https://postnauka.ru/video/47828>
13. Novyye ogovorki ICC o fors-mazhore i sushchestvennom izmenenii obstoyatel'stv [New ICC Force Majeure and Material Change of Circumstances Clauses]. 2020. Available at: <https://journal.arbitration.ru/news/mezhdunarodnaya-torgovaya-palata-icc-obnovila-ogovorki-o-fors-mazhore-i-sushchestvennom-izmenenii-ob/>
14. Isanov X.R. Fors-major holatlari fuqarolik-huquqiy toifa sifatida: nazariya va amaliyot [Force majeure as a civil law category: theory and practice]. Tashkent, 2024.
15. Belov V.A. Grazhdanskoye pravo [Civil law]. Moscow, JSC "Center YurInfor" Publ., 2003, p. 339.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-YIL 1-SON

VOLUME 5 / ISSUE 1 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.1.